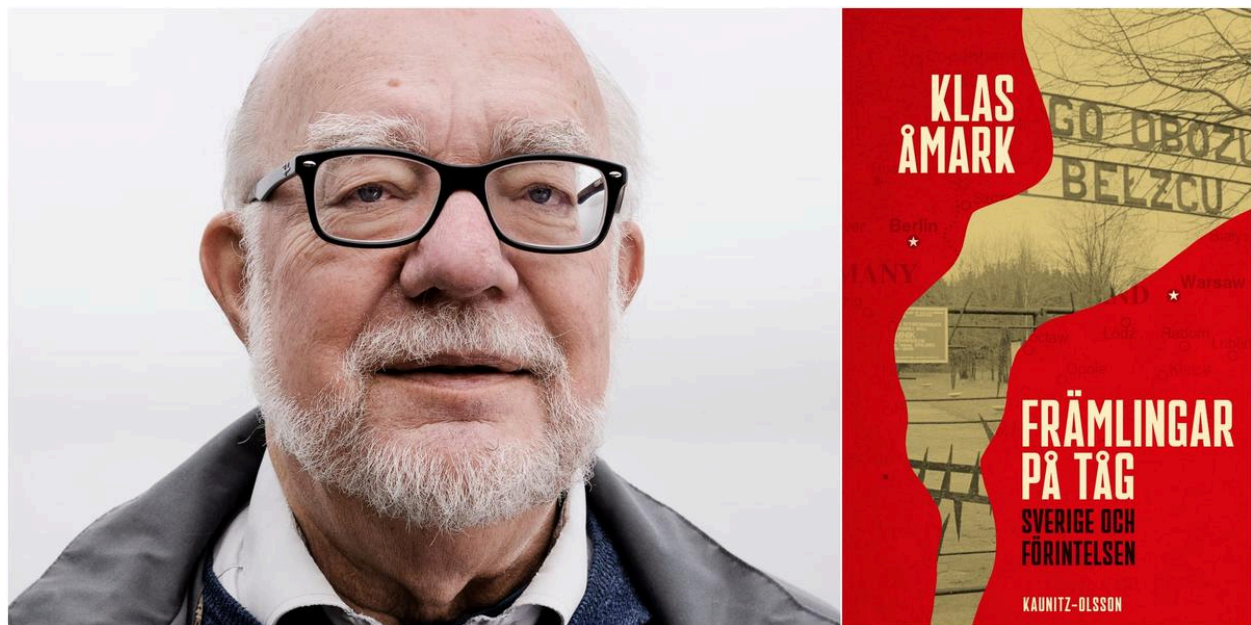

Att förstå vad man vet (Kapitelrubrik)

(Utdrag: s. 175-179 utom bilden och bildtexten på s. 177)

När de **allierade** staterna gick ut med sin deklaration den 17 december 1942, där de fördömde den nazityska politiken och Hitlers plan för att utrota Europas judar, hade det gått mer än ett år efter att planen börjat sättas i verket. Varför tog det så lång tid?

Den nazityska regimen gjorde vad den kunde för att dölja Förintelsen, det framgår mycket tydligt i den moderna forskningen. De ansvariga talade sällan klarspråk, de använde omskrivningar och eufemismer när de i själva verket talade om deportationer, förföljelser, massmord. Det finns ett välkänt undantag, när **SS**-chefen **Heinrich Himmler** höll ett tal i Posen den 4 oktober 1943 för höga SS-officerare om "den slutliga lösningen av judefrågan" och framhöll för dem att det här inte var något man kunde tala högt om och att ingen skulle tacka dem efteråt för deras insatser. Vykorten som norska judar skickade hem efter deportationen var en metod som användes för att dölja vad som verkligen hände. Ibland behöll SS vykorten en tid och skickade iväg dem långt efter författarens död.

Insatsgruppernas massmord skedde nära fronten i kriget mot Sovjetunionen, dit få utomstående hade tillträde. Vissa uppgifter om massmord nådde dock omvärlden. Tidskriften *Judisk Krönika* publicerade till exempel sådana uppgifter från hösten 1942. Och de sex särskilda **förintelselägren** låg i Polen, svåråtkomliga för främmande ögon. Den avgörande rapporteringen om det systematiska massmordet kom från den polska motståndsrörelsen, som bedrev sin verksamhet under svåra förhållanden. Den hade radiokontakt med **exilregeringen** i

London med hjälp av hemliga radiosändare, men de kunde bara skicka korta meddelanden, och många radiosändningar nådde inte den avsedda mottagaren. Därför blev man så beroende av kurirer. **Warszawasvenskarna**, och särskilt **Sven Norrman**, gjorde alltså en helt avgörande insats genom sin kurirverksamhet och den vägen förmedlades också de första utförliga rapporterna om Förintelsen. Men när den förbindelsen bröts sommaren 1942 dröjde det flera månader innan den avgörande kuririnsatsen av **Jan Karski** kunde genomföras.

Under sommaren och början av hösten stötte rapporteringen om Förintelsen på ännu ett hinder. Det var den misstro som mötte de första, upprörande rapporterna. Här spelade erfarenheterna av det första världskrigets greuelpropaganda en viktig roll. Men det fanns också uppfattningar om vad en modern, europeisk stormakt kunde tänkas utsätta civilbefolkningen i de ockuperade länderna för. Det var svårt att tro på uppgifterna om massmord, om den brutala behandlingen av judarna, att tusentals och tiotusentals människor verkligen kunde gasas ihjäl i gaskammare byggda bara för det ändamålet. Troligen spelade även **antisemitism** en viss roll. Man möter också då och då formuleringar om "de olyckliga judarna". I **Gustaf V:s** telegram till den ungerske riksföreståndaren **Horthy** användes ordet "denna olyckliga ras" om judarna. Sådana formuleringar markerar en distansering till judarna, ett vi-och-dem-tänkande. Hur kunde man då läsa tidningsartiklar om den brutala och hänsynslösa behandlingen av judarna utan att reagera och fråga sig vad man kunde göra för att hjälpa dem? De visste ju, varför gjorde de ingenting? Det är den frågan som ligger till grund för begreppet **bystanders**, de som genom sin passivitet kunde anses ha gjort sig medskyldiga till folkmordet. Frågan är förvisso relevant. De militära ledningarna i USA och Storbritannien hade sitt svar klart på ett tidigt stadium: Vi kan bara få stopp på Nazitysklands terrorpolitik och brott mot mänskligheten genom att besegra landet militärt. De ville därför inte avsätta resurser för särskilda insatser för att hjälpa hotade judar.

För den allmänhet i de allierade och neutrala länderna, som fick sin information genom dagstidningarna, är det enklaste svaret på frågan varför de inte reagerade mer än de gjorde att det pågick ett världskrig. Varje dag när de slog upp sina tidningar var de fyllda av nyheter om det pågående kriget, om stora slag, om människor som dog på slagfältet eller i de bombade städerna. Redan i **Bunds** andra brev använde man formuleringen att judarna utsattes för det värsta brottet i mänsklighetens historia. Den karakteristiken är numera självklar när det gäller Förintelsen, men det dröjde uppenbarligen rätt länge innan den blev allmänt accepterad.

Den israeliske historikern **Yehuda Bauer** - personlig rådgivare till statsministern **Göran Persson** då det gällde dennes politik om Förintelsen - har pekat på skillnaden mellan *att veta och att förstå*. Det är en viktig iakttagelse, och den är relevant när man följer händelseutvecklingen andra halvåret 1942. Som framgick av min undersökning var det inte förrän i december 1942 som aktörer i väst hade fått ett samlat grepp om den nazityska politiken för att utrota alla judar. Men inte heller då fanns det offentligt tillgänglig information om Auschwitz - de uppgifter som den polska exilregeringen fick valde man att inte gå ut offentligt med.

Att man då inte hade den djupare förståelse av Förintelsen som många har i dag innebär inte att de inte hade anledning att ta ställning till frågan om man kunde hjälpa judarna på något sätt. Det var i alla fall klart för många att judar utsattes för en särskilt hänsynslös och mordisk politik. Men frågan var ju vad man kunde göra rent konkret. Det polska kravet på att den nazityska regimen skulle pekats ut som brottslig och hotas med straff efter kriget uppfyllades med den allierade deklARATIONEN, men utöver det var det inte mycket som kom fram i diskussionerna om hjälpinsatser våren 1943. Sverige nämndes ibland i diskussionerna, men det är slående att Sveriges goda möjligheter att hjälpa judarna i Norge och Danmark inte pekades ut som ett viktigt alternativ. Det fanns fler möjligheter att aktivt hjälpa judar än de som togs upp våren 1943, visar det svenska exemplet. Och det fanns inget i de diskussionerna som pekade fram mot de i särklass viktigaste internationella hjälpinsatserna, de i Ungern 1944.
[...]

Tystnad och protester (kapitelrubrik)

(Utdrag från s. 198-199)

För många var de uppgifter som nådde ut på olika vägar så förfärliga att det blev svårt att tro på dem. Rapportering- en om olika aspekter av Förintelsen möttes med misstro. Det var också svårt för dåtidens människor att uppfatta nyheterna om vad som hände just judarna i den ständiga strömmen av nyheter om kriget, om stora slag, om bombningar av civil- befolkningen, om alla som dog i kriget.

Men **Kurt Gerstein** visste, han hade själv sett massmordet och var förtvivlad och djupt skakad- och han ville att världen skulle få veta. Hans försök att genom **Göran von Otter** och många andra nå fram till de allierade och med deras insatser informera det tyska folket om vad som pågick, var en ovanlig handling. Den unika informationen i hans berättelse handlade inte om Nazitysklands övergripande plan för att utplåna Europas judar, utan om den hänsynslöshet och brutalitet som Förintelsen genomfördes med. Därför var den viktig just vid den tidpunkten, i augusti 1942, innan de allierade förstått hela vidden av den nazityska förintelsepolitiken. Men Gersteins berättelse blev en av många rapporter som inte nådde fram till de tilltänkta mottagarna. Orsakerna till den tystnaden var triviala. **Richert** ville inte att von Otter skulle lägga tid på att skriva en rapport om mötet med Gerstein. Sedan gick veckorna och månaderna innan von Otter kom till Stockholm, och då ansåg **Söderblom** tydligen att det han hade att berätta redan var känt. Så fastnade ännu en viktig berättelse om Nazi- tysklands förintelsepolitik i vardagens sega strukturer.